

Bernard S. Jackson, Studies in the Semiotics of Biblical Law,

Sheffield: Sheffield Academic
Press 2000, 332 s.

Kniha manchesterského badatele působícího v Centre for Jewish Studies představuje shrnutí jeho čtyřicetiletého bádání na poli biblického zákona. Jakkoli by se mohla lidem, kteří se o biblickou vědu přímo nezajímají, zdát kniha a její téma nezáživné, opak může být pravdou. Jackson se při hledání významu zákonů, které Bible obsahuje (Bible = pro autora Tenach, Nový zákon je používán jako referenční zdroj a je zařazen mezi „další starověké prameny“ [s. 326]), opírá o řadu nebiblických oborů, jako jsou sémiotika, kognitivní vývojová psychologie, sociologie, kulturní antropologie nebo literární věda. Dříve se zákony zkoumaly zejména pomocí komparativních vývojových metod, jež byly výrazem západního evolučního myšlení a které nebraly specifika jednotlivých starověkých dokumentů a míst, z nichž tyto dokumenty pocházely, příliš v potaz, tvrdí autor na úvod. Hledání významu starověkých zákonů se zaměřovalo na nalezení vývojových spojitostí mezi písemnostmi, které přitom od sebe byly zeměpisně a časově velmi vzdálené. Vývojové schéma mělo zaplnit časoprostorové meze-ry mezi jednotlivými dokumenty, a tím vyřešit problémy spojené s jejich interpretací. Tak se vedle sebe kupříkladu ocitaly kóde-xy z doby před Chammurabim, sumerský Ur-Nammu a akkadský Ešnunna, Chammurabiho zákoník, *lex talionis* z Ex 21,22-25, Mt 5,38-39 a *Mekilta Exodus* 21,24, aby se ukázalo, že původně donekonečna jdoucí odplata byla humanizována a přenesena do oblasti finanční kompenzace. Tento způsob argumentace je podle autora problematický. Evoluční model se stal neudržitelným, protože postrádá „skutečná kritéria pro to, co bychom mohli nazvat vývojovou progresí. Existuje mnoho způsobů, jimiž lze princip odplaty vyjádřit. Proto je v dnešním kontextu řešení difuzionistů (badatelů, kterým ab-

sence kritérii vhodných pro historické srovnání nebo pro komparaci sociálních podmínek vyhovuje) jistě lákavé“ (s. 15-16).

Jackson se při zkoumání biblických zákonů řídí dvěmi základními zásadami: (a) zákony obsažené v Bibli je nejprve nezbytné studovat *jednotlivě*, protože nemusejí mít vždy stejnou komunikační funkci; (b) daleko důležitější než sledování obecných vývojových tendencí starověkých právních dokumentů je detailní rozbor komunikativních a kognitivních rozdílů mezi *ústním* a *písemným* podáním zákonů; diferencovaný popis sémiotických procesů různých okamžiků přechodu z ústního podání do podání písemného hraje při snaze porozumět významu biblických zákonů ústřední roli. Sledování a popisu těchto procesů autor věnuje osm kapitol. První se zabírá ústními řečovými výroky (s. 42-69); druhá jednoduchými „mudroslovnými“ písemně zachycenými zákony (s. 70-92); třetí shlukováním těchto zákonů do malých diskurzivních jednotek, které Jackson nazývá „paragrafy“ (s. 93-113); čtvrtá funkcí různých prostředků, jimiž jsou zákony písemně zaznamenány (s. 114-143); pátá časovou podmíněnost zákona a jazykově-sémantickými prostředky, jimiž zákony dosahují trvalejší nebo až nadčasové platnosti (s. 144-170); šestá způsoby, kterými se zákony vyjadřují a jimiž se snaží potvrzovat své hodnotové soudy (s. 171-207); sedmá rozvíjením iterativních technik v rámci širších diskurzivních jednotek zákonů (s. 208-230), zde autor na vztahu zákona k vyprávění názorně ukazuje specifčnost každé jednotky, která brání uplatnění obecnějších pravidel pro popis jeho geneze („Zákony nemají svůj původ pouze ve vyprávění. Totéž se týká i jejich vztahu k vyprávění. V některých případech vyprávění skutečně mohlo podnítit hodnocení – pozitivní nebo negativní, jež zákon formuluje. V jiných případech se zákon mohl daleko spíše inspirovat místními instrukcemi, na jejichž tvorbě se nepodílely kulturní zkušenosti, nýbrž pouze zkušenosti sociální.“ s. 230); v osmé kapitole se sleduje zasazení zákonů do různých struktur biblických výpravnych celků (s. 231-270).

Po popisu uvedených procesů následuje aplikace konstatovaných tezí na zmiňovaný

příklad *talionu*, která podtrhuje Jacksonův zájem o co nejdetailnější popis jednotlivých biblických zákonů (s. 271-297).

Při analýze sémantiky zákonů se Jackson opírá především o tři myšlenkové koncepty. Vždy se přitom vrací ke své ústřední tezi o zásadní odlišnosti ústního a písemného tradování zákonů, jež má velký vliv na jejich diferencované porozumění.

Prvním konceptem, kterým se Jackson inspiroval, je sémiotický přístup Aldrigase J. Greimase, v němž jde primárně o synchronní deskripci základních struktur signifikace, která probíhá – jistě velmi zjednodušeně řečeno – na trojí rovině (kontrakt – performance – uznání/odmítnutí). Svou vlastní sémiotickou teorii, jež je určitou úpravou greimasovského konceptu, nazývá autor *narativní typizační akce*. Pomocí této teorie Jackson dokazuje, že narativní typizační zákonů: (1) jsou otevřené, nelze objektivně stanovit jejich obrysy, ale i přesto jsou schopny rozvíjet relativně podobné soudy (= kontrakt); (2) nejsou neutrální, nýbrž vždy obsahují určité hodnotové postoje (= performance); (3) týkají se určitých sociálních a odborných „sémiotických“ skupin, které se od sebe liší systémem signifikace, jež používají (= uznání/odmítnutí).

Druhým použitým konceptem je kognitivní vývojová psychologie Lawrence Kohlberga a Jeana Piageta, s jejichž pomocí Jackson prostřednictvím diachronních řezů odhaluje růst tradice a sociální pravidla směřovaná pro jednotlivé sémiotické skupiny na jejich cestě od ústního k písemnému podání.

Třetím konceptem, který na druhý přímo navazuje, je sociálně-lingvistická teorie Basila Bernsteina. Ten – analogicky k Jacksonově tezi o sémantických, kognitivně stimulovaných proměnách způsobených přechodem od ústního k písemnému zachycení zákonů – hovoří o „omezených“ (*restricted*) a „elaborovaných“ (*elaborated*) kódech již ve své práci *Class, Codes and Control* (London: Routledge 1971). Ústní podání, k němuž se váže omezený kód, dává přednost událostem před koncepty a systémy. Toto podání je co do svého významu otevřené a nepodává vyčerpávající informace, protože se opírá o společně sdílenou so-

ciální zkušenost v rámci malého společenství, v němž se určitý zákon traduje. Písemné podání zpodobněné Bernsteinovým elaborovaným kódem je explicitní, neboť se jeho význam úzce pojí s tím, co se výslovně písemně sděluje. Tento kód již nepočítá s lidmi se společnými kulturními a kontextuálními předpoklady (s. 72); co není písemně zachyceno, jako by neexistovalo. Zde se ukazuje zásadní rozdílnost ústní a písemné komunikace: Nejde o alternativní způsoby sdělení nebo přenosu významu, nýbrž o dva zcela odlišné módy myšlení a o zcela odlišné sociální skupiny, které se s nimi pojí. Zde je dobré upozornit na další zdroj, ne-li přímo myšlenkový koncept, jímž se Jackson inspiroval. Je jím starší dílo antropologa Jacka Goodyho *The Domestication of the Savage Mind* (Cambridge: Cambridge University Press 1977), kde je vyjádřena stěžejní myšlenka, že písmo není pouze objektivizovanou řečí, nýbrž zcela odlišnou formou kladení otázek a jejich řešení, s níž se v kulturách s ústním tradováním nemůžeme setkat. Tato myšlenka se v Goodyho podání objevuje i později, například v *The Logic of Writing and the Organization of Society* (Cambridge: Cambridge University Press 1986) a také v *The Interface between the Written and the Oral* (Cambridge: Cambridge University Press 1987). Pro Jacksona je nicméně primárním zdrojem první ze jmenovaných studií. Bernstein a Goody, každý jistě z jinak podloženého uvažování, přivádějí autora recenzované knihy k tezi, že „psaní restrukturuje vědomí“. Tato teze je v knize neustále ověřována rozborů jednotlivých zákonů a jejich různě rozsáhlých celků. Jackson sleduje každý z pojednávaných zákonů pod drobnohledem synchronního a diachronního zaostření, v jehož průsečíku se před čtenáři odkrývají dříve netušené souvislosti badatelsky zdánlivě již ze všech stran prozkoumaných biblických právních dokumentů. Ke slovu se tak nově dostávají i tradiční historicko-kritické otázky o různém historickém, náboženském, sociálním a redakčním původu starozákonních látek. Jedním z hlavních cílů autora je ukázat, že zákony lze vnímat na mnoha sémiotických rovinách. Toho lze docílit tak, že interpret

postupuje zpět proti časové ose a pomocí právě uvedených konceptů a Jacksonova vlastního rozboru narativních typizací (sémiotika) rekonstruuje významy (sémantika), které zákony pro dřívější kruhy tradentů a recipientů měly.

Tak se můžeme kupříkladu v případě *Ex 22,2-3* („Jestliže je zloděj přistižen při vloupání a je zbit, takže zemře, nebude lpět krev na tom, kde ho ubil. Jestliže se tak však stane po východu slunce, krev na něm bude lpět.“) dobat na základě odkrytí kognitivní struktury, jež operuje na bázi spíše ústního vnímání (omezený kód), jinak odvozovaného vnímání významu zákonů, jak se má zacházet se zlodějem chyceným při zločinu a zlodějem chyceným při zločinu ve dne. Slyšený text první instrukce je určitým společenským spojován s fakticitou „nočního zloděje“ daleko spíše pomocí dobře zapamatovatelných obrazů (např. *Jb 24,14.16*) než prostřednictvím dedukce tohoto významu z instrukce druhé. Ústně zachycený „text“ neumožňuje „zpětné snímání“ (*backward scanning*) významu, a tedy ani domyšlení, o jakého zloděje se v první instrukci jedná, na základě izochronní existence obou instrukcí „na papíře“. Předliterární společnost, která před sebou nemá texty fyzicky přítomné, se tedy neptá: „Co za situace slova této instrukce pokrývají?“, nýbrž: „Co za typické situace slova této instrukce vyvolávají?“. Hledání doslovného významu, které je charakteristické pro společnost, kde již písemné texty existují, se tak nahrazuje hledáním typických výpravných obrazů situací známých z určitého sociálního kontextu. „Řeč je prchavá, mizí jakmile je vyslovena. Smíření obou textů závisí na tom, zda si slova první instrukce uchováme v paměti. Zapamatovat si přesné znění slov je těžší než si pomatovat obrazy. Proto je velmi pravděpodobné, že první instrukce byla ve společnosti ústního tradování natolik spojena s určitým typickým obrazem (např. zlodějem v noci), že její kognitivní konflikt s druhou instrukcí zůstal zcela v pozadí“ (s. 77, srov. k témuž s. 197-202).

Jacksonova kniha se nechte rozhodně snadno. Autor se v ní pokouší o syntézu různých důrazů velmi odlišných disciplín,

čehož si je sám vědom a reflektuje to na místech, kde je to obzvlášť patrné a která nepůsobí zcela uspořádaně a harmonicky (např. při aplikaci greimasovských teoretických postulátů na biblické zákony a zejména při snaze o zapojení specificky psychologických kognitivně vývojových teorií do diachronně zaměřených úvah nad vývojem a přerodem ústní tradice v tradici písemnou; s. 30, 40-41). Jacksonova pozoruhodná kniha *Studies in the Semiotics of Biblical Law* je potvrzením tendence sheffieldských nakladatelů stále více se otevírat interdisciplinárnímu dialogu, potvrzením tendence nadmíru vítané.

FILIP ČAPEK

Pavel Barša, Západ a islamismus. Střet civilizací, nebo dialog kultur?

Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2001, 187 s.

Srovnáme-li kvalitu a množství naší původní a překladačové vědecké a populární vědecké produkce o významných náboženských systémech, zdá se, že relativně nejlépe je „pokryta“ problematika islámu. Jakkoli se to zdá na první pohled paradoxní, na téma islámu byly jen v posledním půlstoletí napsány a přeloženy téměř dvě desítky titulů. Má to své objektivní důvody. Judaismus a křesťanství jsou náboženství, jež se české společnosti dotýkají přímo, jsou to více nebo méně „žitá“ náboženství, jež navíc v obdobích druhé světové války a vědeckého ateismu prošla nepřijemnou lázní zjednodušování, zkreslování a vulgarizací. Ani dnes není produkce o těchto dvou náboženstvích uspokojivá, což má svoje své důvody, o kterých zde ale nebudeme uvažovat.

Islám dopadl podstatně lépe – snad proto, že byl i v éře programového ateismu oficiálními cenzory a nakladateli nahlížen jako fenomén, který se naší společnosti přímo ne-